

יישום הגישה הרב-תרבותית בתוכניות מניעה בנושא אלכוהול

(המאמר התפרסם בביטאון "הכל על אלכוהול", עמותת אפשר, גיליון 55, יוני 2007)

מחברת: אסתר א. גרוס, מדריכה ארצית, היחידה לתוכניות מניעה בנושאי סמים, אלכוהול וטבק, שרות פסיכולוגי ייעוצי, משרד החינוך

הקדמה:

תופעת השימוש באלכוהול מושרשת בתרבויות רבות בעולם. שתיית אלכוהול היא חלק אינטגרלי מטקסים דתיים, מבילוי חברתי ומהרפיה לאחר יום עבודה מפרך.

בתרבות האתיופית הגשת משקה אלכוהולי ביתי למבקרים – "תלה" – היא ביטוי להכנסת אורחים מכבדת. בקהילה האתיופית בישראל בירה לבנה מחליפה את ה"תלה", והיא נוכחת בכמויות נדיבות בבית ובכל אירוע חגיגי.

אין עדיין מודעות מספקת בקרב הקהילה לנזק של שתייה מרובה של בירה. כמו כן אין בקרה על כמות השתייה אצל בני הנוער. נתוני מחקר (אדלשטיין ובר-המבורגר, 2003) מגלים שבקרב בני נוער בגילאי 12-18 יוצאי אתיופיה; 60% מתלמידי בתי הספר בקהילה, 75% מתלמידי פנימיות עליית הנוער ו 84% מהנוער המנותק משתמשים במשקאות אלכוהוליים (שלא לצורך טקסים דתיים).

תופעת השתייה בקרב בני נוער בישראל בכלל ובקרב בני נוער יוצאי אתיופיה בפרט היא פצצה חברתית מתקתקת. כבר היום אנו עדים למקרים קשים של אלימות ותאונות דרכים תחת השפעת אלכוהול, בנוסף לנזק הבריאותי ברמת הפרט. אך אם בני הנוער ימשיכו בהרגלי השתייה, אין לשער את הנזק העתידי שייגרם לפרט ולחברה כשאותם בני הנוער יתבגרו.

ההתמודדות עם תופעת השתייה בחברה מחייבת את שיתוף הפעולה של רשויות ממשלתיות רבות. משרד החינוך אחראי על תוכניות מניעה במערכת החינוך הפורמלי. תוכניות מניעה חינוכיות יעילות צריכות להיות מחוברות לרקע התרבותי של בני הנוער על מנת להיות רלבנטיות ומשמעותיות.

מאמר זה עוסק ביישום העיקרון של חינוך רגישת תרבות בתוכניות מניעה חינוכיות בנושא אלכוהול. האתגר העיקרי במשימה זו הוא פיתוח תוכנית מניעה שמתייחסת לתופעת השתייה

ברמת הפרט על בסיס עקרונות פסיכולוגיים אוניברסליים תוך התייחסות למאפיינים הייחודיים התרבותיים של אוכלוסיית היעד.

עקרונות ליישום הגישה לרגישות תרבותית בתוכניות מניעה:

חברת התלמידים בבתי ספר בישראל היא רב-תרבותית. היא מורכבת מתלמידים השייכים לדתות, לאומים ולמוצאים אתניים שונים. עיקרון חינוכי בסיסי הוא שעל המסרים של תהליכים חינוכיים להיות רלבנטיים ומחוברים לרקע התרבותי של התלמידים. לכן, לא ניתן להסתפק בתוכנית מניעה חינוכית אוניברסלית אחידה לכלל אוכלוסיית התלמידים.

העקרונות הבאים מנחים פיתוח תוכנית רגישת תרבות לאוכלוסיות של תלמידים עולים דור ראשון ושני:

- האחראיות להתמודדות עם תופעת השימוש בסמים בקרב תלמידים עולים היא של מספר גורמים (בריאות, חינוך, רווחה, עלייה, משטרה וכו')
- השימוש בחומרים הוא סימפטום. התמודדות יעילה חייבת להתייחס לגורמי השימוש ברמה הביולוגית, פסיכולוגית וסוציולוגית
- תוכנית מניעה בית ספרית צריכה לכלול התייחסות למניעה ברמה ראשונית ושניונית
- אין להפריד בין תלמידים עולים לאחרים בתוכניות מניעה ראשוניות המועברות בכיתה במסגרת החינוך הפורמלי
- יש לכוון את פעולות המניעה המיועדות לאוכלוסיות תלמידים עולים לשעות החינוך הבלתי פורמלי
- יש לקיים מערך ארגוני המאפשר קשר שוטף ושיתוף הפעולה בין גורמים בבית הספר ובקהילה
- על מנת להתאים את תוכניות המניעה לאוכלוסיות תלמידים עולים צריך ללמוד מתחום המחקר המדעי ומקבוצות מיקוד של אוכלוסיות עולים לגבי צורכיהם המיוחדים
- יש למצא איזון בין הצורך להתאים תוכניות חינוכיות לרקע התרבותי של העולים לבין הסכנה של סטיגמטיזציה של הקבוצה

על פי העקרונות האלה, היחידה לתוכניות מניעה בשרות הפסיכולוגי הייעוצי של משרד החינוך החלה במלאכת פיתוח תוכנית מניעה רגישה לתרבות בני נוער יוצאי אתיופיה. מונה מדריך מניעה יוצא הקהילה שתפקידו לקדם משימה זו על ידי העלאת מודעות אנשי חינוך למאפיינים הייחודיים של התרבות האתיופית בהקשר לתופעת השימוש באלכוהול וחומרים אחרים. בעזרתו רוכזה קבוצת מיקוד שסיפקה מידע לגבי המאפיינים הייחודיים של התרבות האתיופית בכלל, לגבי המאפיינים הייחודיים של התרבות האתיופית בהקשר לשתיית אלכוהול בפרט והמלצות לפיתוח תוכנית רגישה לתרבות האתיופית.

במסגרת ישיבות בין-משרדיות בנושא תוכניות מניעה בקרב עולים, נאספו נתונים לגבי ריכוז תלמידים יוצאי אתיופיה ביישובים ובבתי ספר. נערכה רשימה לגבי הגורמים בקהילה העוסקים בתחום החינוך הבלתי פורמלי בקרב בני נוער יוצאי אתיופיה.

תוכנית הפעולה של יחידת המניעה היא:

- להפיץ את הנתונים והמידע שנאספו לצוותי מורים בבית הספר שעובדים עם אוכלוסיה אתיופית
- לפתח ולרכז פעילויות מניעה רגישות תרבות עבור מפעילי תוכניות המניעה בבתי הספר
- לעודד מפגשי הורים בבית הספר מונחים על ידי איש מקצוע יוצא בן הקהילה בשפת האם בנושא המעבר התרבותי מאתיופיה לישראל ותופעת השתייה בקרב בני הנוער

דוגמה לפעילות מותאמת לקבוצת תלמידים יוצאי אתיופיה:

להלן מופיעה דוגמה לפעילות אחת בתוכנית מניעה רגישת תרבות. המורה המפעיל מקבל חומר רקע על תופעת השתייה בקרב בני נוער יוצאי אתיופיה לפני העברת הפעילות.

הפעילות הבאה מבוססת על פעילות מספר 2 (העוסקת בדילמות) בשער השלישי של החוברת "טיפ טיפה" (לקט ושטרליד, 2006) והותאמה תרבותית על ידי אתי גולדברג, מדריכה ביחידה למניעה.

הנחיות למורה

שלב ראשון –

התלמידים מקבלים דילמות וצריכים לחבר סוף לסיפור

שלב שני-

התלמידים מנסים לחבר סוף שונה למה שחיברו קודם. ההוראה היא לחשוב בצורה אחרת ולדבוק במטרה, למשל: במקום שהתלמיד שלא מצליח בלימודים ישתה וימשיך להתדרדר, הוא יכול להחליט לחפש דרך לקבל עזרה לימודית....

במליאה-

דיון במצבי החיים בהם נתקלים לפעמים, עם דגש על האתגרים הספציפיים של מתבגרים בני הקהילה ובדיקת דרכי פעולה ותגובה שונות לכל מצב.
דיון בכלים שיכולים לסייע ביציאה מסיטואציות כאלה בצורה בונה, והמכשולים שמהם צריך להיזהר בדרך.

דוגמה לסיפור דילמה

אבי, עלה מאתיופיה לפני הרבה שנים. הוא יודע עברית ברמה טובה והציונים שלו גבוהים יחסית. הוא מחפש עבודה לקראת החופש יחד עם עוד חברים (לא אתיופים). הם עוברים ראיון קבלה ונראה לו שהוא מתאים לעבוד באותה עבודה (הוא יותר חכם וחרוץ מהאחרים וגם עשה רושם טוב יותר לדעתו). לתדהמתו, הוא לא מקבל את העבודה ואלו החברים כן. הוא כועס, וכאשר מספר לחברים האתיופיים שלו הם אומרים לו שזה בגלל צבע העור (לדבריהם כנראה שלא אוהבים שם אתיופים). הם משכנעים אותו שיפסיק לבזבז זמן בחיפוש עבודה רצינית ויסתפק כמוהם בעבודות מזדמנות – בשוק למשל, שם לא אכפת איזה צבע עור יש לך ... הם מנסים לנחם אותו וקונים כמה בקבוקי בירה. אבי לא רוצה לשתות כי הוא רוצה להמשיך לחפש עבודה ולשמור על הצלילות ....

*דונו בסיפור וחיברו סוף לאירוע המתואר בו

מקורות:

אדלשטיין א. ובר-המבורגר ר. (2003). **דפוסי שימוש בחומרים פסיכואקטיביים בקרב בני נוער יוצאי אתיופיה בישראל**. ירושלים; הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול.

לקט ר. ושטרליד ח. (2006). **טיפ טיפה; אלכוהול במידה הנכונה**. ירושלים; משרד החינוך – השירות הפסיכולוגי-ייעוצי.

רוזן ח. ושמואל נ. (2007). **מ"תלה" לגולדסטאר – סכנות האלכוהוליזם בקרב העולים מאתיופיה: התרעה חמורה**. ירושלים; המשרד לקליטת העליה – האגף למחקר.